

TANDORI DEZSŐ

„Füzi”

(Ez az írás, így is mondhatnám, arról szól: miért tettem idézőjelbe itt pályatársam, tisztelt és szeretett szerkesztőm, érzületem szerint evidens barátom – távbarátom? mert azt hiszem, előben aligha talákoztunk még, jöllehet előben találkozunk munkák által –, idézőjelbe itt Füzi László nevének egy részét. A magyarázatok és okok nem olyan izgalmasak, hogy előlegezve el ne mondhatnám némelyiket máris.)

Füzi Lászlónak, mint az Olvasó már kritikákból (is) tudhatja, újabb könyve jelent meg, adatait nem ismertetem, tény, hogy küllemre *land art gyönyörűséggel szép* könyv, mert hogy a zöldnek és avval a rétnak, a víznek és evvel egy pataknak, színeknek különféle árnyalatai vannak a borítóján, mondom, tisztára land art, ha e kifejezés ismerős; és tény, hogy telitalálatosan album alakú, valamint szívszorítóan egyszerű képek vannak benne, fotók templomokról, házakról, közeli képek és távtávlatosabbak stb. De az ilyen szavaktól irtózni fogok, feltettem, e dolgozatban. Hú akarok lenni Füzi könyvéhez, melynek egész evidenciája (bocsánat a szóismétlésért), eredése, kiviteleződése a végiggondolás több-mint-belátó okosságát, gondolati kifogástalanságát adja, Füzi semmit se mond itt „csak úgy kb.”, végeredményleszűréseiben épp a legtömörebb, kifejtéseiben nem érzélgős, holott a tömörség töménytelen részletet foglal egybe, az érzélgősség teljes elmaradása pedig irdatlan mennyiségű érzést.

Kritikákból, szóból-beszédből Olvasóm azt is tudja nyilván, hogy itt valóban két világ határán járt a szerző, de ez nem elválasztható határ, sehol semmi átlépve, ellenben megengedően és henyén átúsztatva sincsen semmi. A patak a réttel egészen különleges hűséggel mutatja annak egyszerűségét, hogy itt mi is van (volt).

Füzi László, ahogy valamennyien tesszük, „jön” valahonnan. Az „Iskola a határon” és a világháború utáni szovjet megszállás világát most itt – hagyom. A nyugati határ közelében vannak azok a falvak, kisebb-nagyobb városok, melyekhez Füzit gyerekkora kötötte. Mit, kötötte! Itt álljunk meg.

Ikerkönyv, ez az alcíme az „albumnak”. De itt e sorok írója is ikrezik erősen. Olvasóm, nem mentegetőzés, de igen hamar el akarom mondani: rólam is lesz szó a végén. Vagy közbevetgetve is már.

Tehát ha a magamét vetem be: van egy ilyen eszme futamodásom, a dolgozathoz jegeztem fel, tessék.

„2 lépés. Magamat fejeztem ki prózai írásaimmal, vallomásos esszékkel, cikkekkel, kis tanulmányokkal. De ma már magamat másképp akarnám kifejezni. Sőt. Szemernyit sem esszékkel stb., hanem azt szeretném megmondani” (Ottlik: Medve Gábor; Szép Ernő verse: „de hiába mondták meg”), azt, hogy romhalmaz és roncstelep vagyok fizikailag, ha

nem is „ügy” látványosan, meg nem is jó szavak ezek, csak egyre jobban érzem egészem totális fenyegetettségét, szabadságomét így. S én pedig egyetlen orvosi rendelőbe nem akarok elmenni! Fogaim omolnak (ld. Nagy László verse?), elárulnak. Kiderül, mi lesz. Végső szabadságomat fenyegeti az elárul-tulajdon-teszem. S így nem akarok már elvi dolgokat, esztétikákat, filozófiákat kifejteni, közreadni írásaimban, hanem ahogy Babits mondta, önmaga különös hírmondójaként... meg ahogy az állatok érzik. Csak nem állat vagyok, hanem ember, aki akarni tud koncepciózusan... csak meddig. Megjegyzem hal-lom, ahogy mint Déry Tibor a médiából művelődött, én is a német nyelvből, szinte kizárólag, van olyan vírus/vírusbetegség, hogy az akarás hal el. S ez nem Parkinson, nem Alzheimer stb., nem vicleg mondom. Fejem csaknem mindig fáj, sokféleképp. Össze is zúztam egyik oldalát, jó, megzúztam, lehet meszesedés, lehet az erek meszesedése, lehet fogak ügye – volna lehetőség rá! –, és járásom elhagyott, lábam alig emelem, és ennek már-már abszurdban hajló túlsúlyom nem kizárólag az oka, persze, a szívnek is elég furcsa lehet 65, 72, 75 kg helyett 90-et cipelni! és légzésem egyre gyötrelmesebb, főleg ülni tudok, álltó helyből lefeküdni az esetek 90%-ában fulladással jár hosszan, pár gyógybogyóval próbálok elhítenni magamban, hogy kezelhető az ügy, és étvágyam közben lecsökkent, a lakásból, ha olyanok a körülmények, alig akarok már kimenni, az utcán sorozatban érnek halálos balesetfenyegetések, és nem az ital teszi, ja, az italt is könnyedén dobom el. Nehezen fogok munkákba, a legkisebb dolgozatok megírása ötször annyi időbe telik csak a nekikezdéssel, mint egykor... nem folytatom. Hideget nem ehettek-ihatok, mert eleve szűkül-ni hajló torkom is fulladást hoz. Túl sok is. Barátaim, megértem, hogy erre furákat gondoltok, elküldtök. Holott nincs igazatok. És nem arról van szó”, keveredek ki lassan a magam idézőjeléből, „hogy ha ez engem mind nagy magány felé sodor, mit zaklatlak titeket, maradjak magányomban. Megjegyzem, buta vagyok, hogy feleségemnek erről mind nyíltan beszélek, még rosszabb, célzásokat teszek az ügyre, mert a végén egyszer csak háziorvosunkkal fog beállítani, és akkor... igaz, orvosunk 4 éve már járt itt, de felülvizsgálatokra megkéréseit nem teljesítettem, akut panaszaim meg elmúltak. Ja, a prosztatata, jut eszembe. Talán ellenőrzöm tünetcsoportját, talán. Vagyis ha én az írói önkifejezés világából, határon át, eljutottam az emberi, állagi, szó szerint egzisztencialista önkifejezés vágyához-kényszeréhez, mit várok? Itt csatolok vissza. *Mit* értenék? És mit értenének? Más életkorok... minden ember egyedileg is már, mennyire! Nem is vagyok érdekes. Minek beszélni? Elhagytam, mint Szép Ernő írja, semmibe-vándorlásáról, igen, „a várost és határát, emberi és írói.” Fenyeged, hogy világhagyott leszek.

Van hát kapcsolódásom. Fűzi, a maga számára megrendítően, felénk is közvetített megrendültséggel élte meg a (már nem is szülei, de nagyszülei által megtestesített-lelkesített) nagy életformaváltást, életfelfogásváltást stb. Erről szól úgy, hogy besorolható irodalmunk nagy áramlatába. De két fontosabb dolog befolyásolja itt érzületemet. (Nem mondtam, hogy a besorolhatás ne lenne fontos!) Az egyik a hangnem, a beszéd módja, mely teljesen hű – s engem ez rendít meg –, megélt, írói jelességet, már-már szívbeli nagyságot, kiválóságot előtáró. S hogy íróiság és szívbeliség itt olyan közelségben jár, ahogy nálunk senkinél se jobban. Bár én Ágh Istvánt is nagyon becsülöm. Fűzi határon járva elért egy másik közegbeli határt: az emberi és az írói, a magánlény és az egzisztencialista világteremtés etc. határát, és ez keskeny sáv, de az alkotásra elegendőképp széles.

Ezt Füzi, tudva, nem tudva, birtokba vette, de a gyakorlati birtoklás minden henye, elítélendő, gyarló velejárója nélkül. Ahogyan ki tudja mondani, a könyvben a legjobb helyen éppen, mi is ez a lényeg... ahogy ezt nemcsak adagolni tudja, de önmagában is úgy metzeni, a „játékot” hirtelen leállítva, stop! nagy írói teljesítmény. Besorolás ide, oda.

Megjegyzeteltem a könyvet. Rábízom magam itt ismerőire, Olvasóm, arra, hogy már olvasgattad, vagy majd alaposabban megnézed. Önszemlélet és világ, magány és közösség, van-e visszatérés, alakul-e új tér... ilyenekkel firkáltam tele a kötet első, fehér oldalait. Kamaraszimfónia, írtam, számos oldalszám. Ezek jelzik, miket nézek meg most. Régebbi Füzi-könyvekből a sziget-motívumot is elővettem, s ahogy magam ezt a „Mindenki sziget!” változatra váltottam (az angol költő nyomán), ahol is egy adott keretben minden szigetegység határvonallal különül el rögtön a másiktól, de ez hangsúlyos, hogy rögtön! tehát mégse sziget senki? Aztán a határ. Mit mond Wittgenstein? Nem idézem a Traktátus pontos tételszámát, megnézn! idéztem eleget: szubjektumunk nem a világ, csak a világ határa. Mint a falu, város, megye stb. táblája jelzi az országúton, áthúzva a helynév, kifelé menet, de jövet nincs áthúzva. Ennyit a határokról.

Ahogy Füzi ilyeneket tud mondani: „Celldömölk azóta is része a magánvilágomnak, pedig soha nem jártam ott.” Nem idézek bőven, elég egy-egy példa. Vagy: „A legfontosabb az volna, hogy akkor mindennek éreztem a helyét.” – Vagy: „Nézem a leírtakat, látom, ha a régi világról beszélék, mindig a mi szerepel, soha sem az én. Nem véletlenül. Az én életemben a falu játszotta a legnagyobb szerepet.” – Aztán: „A mi életünkben történt meg a bennünket természeti jelenségként körülvevő vallásosságtól való elszakadás.” És közelképes megjelenítéseket olvasunk a szegénység elemzésének és egy udvarsöprés-locsolás emlékének szembeállítódásáról. Le kéne írnom Füzi könyvének felét, hogy érzékeltessem, miről van itt szó. Közléseinek erejét helyi értékük is adja; hol állnak.

Nem elemzem a szülők foglalatosságainak, munkájának változó, mégis hű alakulását. A politikai határ-helyzet adottságait. Az elszakadás fokozatait, tényeit, elemeit. A könyv két-, mondhatni háromszálú, ez tipográfiailag is megkülönböztetéseket kíván. Elemző mondatok vannak az elszakadottak hazatéréséről, szépen áttekintve a családragények ily sajátosságát. Ady, Illyés, még Petőfi is előjön. Tamási Áron. S csak most látom, azonnal Albert Camus jön be, itt kell megemlítenem. Füzi egyik alapszerzője. S a camus-i hazatérés, *Az első ember* regénye. Füzi azt mondja: „A könyvet Camus hangja miatt olvasom. Szolid érzelmekkel és kíméletlen pontossággal ír a hazatéréséről...”

Aligha hágok kőbe, ha azt mondom, egyebek között én Füzi hangja miatt is olvasom ezt a könyvet. Ez, ahogy Camus egzisztencialista, ez a könyv is valami olyan, hogy nem Füzi László könyve a Kalligramnál 2010-ben, hanem valami, amit így jelölhetek: „Füzi”.

Ha a magam életéről (most nem fogom bőséggel tenni!) így gondolkodom, igen sokszor mondom: „Füzi”. Ez afféle „Füzi”. És nyugalmat érzek.

A munka volt világukban az elemi érzület.

Megannyi érzetemet látom viszont itt megfogalmazva, jó, ne mondjak felelőtlen nagyokat: másképp megfogalmazva, engem bátorítóan megfogalmazva (ennyit azért mondjak!), például, ahogy hazatérve azt érezte, illetve a könyvhöz „leszűrte”:

A REÁLIS VILÁGNAK NINCS KAPCSOLATA AZ ELVONT VAGY ÁTTÉTELES GONDOLKODÁSSAL.”

Járva-kelve, s nemcsak piacon, utcán, kocsmában: mindig érzem ezt, el kell fogadnom. Fűzi megírja a „kilépés” történetét. Az olvasással kezdődött, mondja.

Később ezt írja: „(Azóta) tudom, hogy a művészet individuális tevékenység, csak a leg-ritkábban szól a tömegekhez.” (Sánta Ferenc alapműve és a belőle készült film nyomán jött ez a felismerés, vagy hát ily formában.)

Elemzi a világot is. Miért jött létre „megbékélés” Magyarországon. Hogyan volt valamiféle derűvel körbevéve „mégis” a világ.

Tudatosan elszámol arról is, hogy nem volt nehéz éreznie, a tanulás „számunkra... a kitörési lehetőség”. A hatvanas évek elején „nem egyedül éreztük ezt”.

A játékban a legszabadabb az ember, de a játék, olvasom, mint sport nem válthatta be a reményeket. Nem testesíti meg az igazi játék rendeltetését már a sport.

Búcsúzások rendre.

Elszámol az írás kérdéseivel is.

Túl azon (ebbe nem mehetek bele, helyszűke), miképp látja a maga emlékező-elemző szerepét. Mindig ezt élte folyamatosan.

S ez az! Nem emlékezés, nem családragény. Ez igazi gondolati mű, csak annyira tiszta egzisztenciális emberhangon, hogy... átmenti minden konkrét részletét is a *szellemibe*.

Ezért kiemelkedő könyv, megdöbbentő vállalkozás.

Holott... vagy nem, sőt? A mű: műlényegű. Hol kerül bele az ember maga?

„Az irodalomról való beszédnek”, érzi, „az irodalom közelében kell maradnia”. Magam eleinte az irodalom-túlközelség által lettem kialakítva („urbánus írók” laza köre), majd társadalmiatlanságom okán maradtam a rendszernek idegen, írom itt én. Bár hagytak, semmi kétség. De ennek máig megvan az a végkövetkezménye, hogy – kevés kivétellel – ha értékelnek, inkább *mérsékelnek*. A „népi”-nek nevezett körben alig mozogtam. Szerencsére ma már be-besorolnak legalább a „nemzeti”-be. Na jó.) Idézem inkább Fűzit. „Ez a beszéd szabad beszéd, mindent megtehet, a mű, a szellemi magatartás igazságát viszont mindig figyelembe kell vennie.” Fűzi László állíthatja *plusz* az (igen nagy, jelentős) irodalomszervezői foglalkozását, lassan kialakult holtbizonyossággal és tömörséggel fogalmaz ijesztő kérdésekben. Kötéljáró a magasban. Tessék: „A mű igazsága mélyebb a mű szöveg-szerűségénél, nélküle viszont nem létezik.” Camus, de Stäel, Artand, Wols, mások.

Érezgetem megalapozva lassan kialakult kölcsönösségünket Fűzivel. S hogy „Fűzi”.

De túl könnyen ne bánjunk azzal sem, amit vállalni lehetett e dolgozatban. (Nem fért bele – elvégzik a feladatot mások, tették máris, látom a védekezésük ezúttal is csak átfutott reflektív írásokból; a rólam szólókat 70%-ban csak átfutom, vagy annyi se, erről mindjárt... mit mondjak –, ugye, az, hogy a család, a falu homogénül evidens életet élt, de azért, Ágh István is írja, olvasom itt, minden rendben megvolt, nem fértek ide a gondolati összegzésekkel minimum egyenrangú konkrétumelemzések, Fűzi Lászlói stb.) Az evidens homogenitás után egy nem homogén, boldogtalanabb, de kényszerűségeivel is konstruktív, alkotólagos életbe megy át akár a faluról, akár a már a város valamely kerületéből érkező tizenéves, ha érdeklődése szellemi; vagy ez egykor mindenképp így volt, ma minden globálisabb. Határok? Írásom alkotó eleme (így, külön írva), hogy semennyiben sem végezhetek magammal kapcsolatos felmérést, honnan és hová... jutottam-e valamire azóta, hogy ti-

zenőt évesen a haláltól félttem, képzelt (?) betegség alapján, de orvoskézre nem adtam magam, így a karkai, önmardosó büntudatot, a magammal szemben elkövetett bűnét ízig átélhettem. Rákom van, képzeltem 1 és 1/4 évig, az öngyilkosság gondolatával foglalkoztam, éreztem, egyre elveszettebbé teszem magam. Ma egy fotelt nem tudok megemelni, egy könyvet magasabb polcra feltenni nem bírok úgy, hogy súlyosan ne lihegjek, ki ne verjen a masszív víz. S nem akarok a dolog mélyére látni. Efféle rémálomtörténeteim („életem 17 645 rémálom volt”, persze, nem álmokról, valóságáról beszélek nagyon is) unalmasakká válnak. Gábor Miklós írta, nem lehetsz örökké náthás; akkor halj bele. Ha csak az kell...

Még ezt (mert hiába, a családtörténet tényleg 1000, de minimum 999 részletét csak újraolvashatom, nem idézhetem ide): „Írás, irodalom, nagy-nagy szabadság, szabadon gondolkodás. – Mint a játék. – Írás, olvasás, ma is a játékkal azonos élmény.”

Ó, hányszor „sajnálta le” engem egyrészt a házi kártyabajnokság „mániája” miatt, s hogy medvék, madarak stb. a klubok, én már 3-szor 20 klubnál tartok, 3 liga, és bajaimban is a legnagyobb segítóm, ha leülök játszani. Megtanultam egymagam – magam ellen – francia kaszinózni, kis kétszemélyes játék, remélem, feleségemet nem sértem ezzel (nem!), de nekem kevés, amennyire az ő idejét igénybe vehetem. Naponta négy nagy sűrű oldalt könyvelek a játék eseményeivel. Minden külvilági játék elmúlt a számomra, a magam-körének-játéka megmaradt. Orvoskézre adni is azért nem bírnám magam, mert szeretteim köréből – Főmedvémé, madárkám, a ma még egyetlen élő, sánta madár, akinek sok dolgát egyedül én tudom, életbevágó dolog – nem szakadhatok ki. Életemből.

De erről nem beszélek. Kudarc az rögtön. Viccnek megírtam: mit hajtogassam én, így nem vagyok jól, úgy nem. Elég, ha írom: légzés, fej, fog, nyak, mellkas, torok, szív, gyomor, prosztata, rövidülő combizom, megdermedt 2 ízület stb. De így se jó. Mindenkinek van baja.

És cinikusnak veszik, ha azt mondom: ha nem fenyegettetéseimről beszélek, unalmas nekem az érintkezés, mert mindig ugyanarról beszélünk: nem az én egzisztencialista-létezésemről.

Füzi valami angyal-adta, ember-kiküzdötte formát talált magának, hogy másokról és másoknak is beszélhessen, s közben természetleg legyen önmaga. És a képekkel: szervleg ugyanaz. Ó.

(Könyvében együtt a fotók készítőivel, akiknek nevét az Olvasó többfelé is láthatja az oldalakon.)

Fáj, fizikailag szinte, hogy sok megjelölt oldalamon nem mehetek végig. De még Füziire neheztelnél, Olvasóm. Neheztelj rám csak, és így hadd fejezzem be a szerző iménti gondolat-sorát: „Írás, olvasás”, mondtuk, „ma is a játékkal azonos élmény”. Ezeket olyan röviden, bekezdés-erejű-mondatokként mondja. S végül (nem a könyv vége): „Ma mintha figyelmen kívül hagynánk a mű igazságát. Nem a kritikusok” (róluk hadd ne szóljak, tisztelet féltucat kivételnek, nálam, TD), „hanem mi magunk. A világhoz való viszonyunkból iktatottuk ki a műveket”. Nyugodtabb vagyok, hogy ez *van* és idefért.

Nem tudom, én a magam játékaival (nem nyelvjáték, hanem tényleg a Nagy Koala Kártyabajnokság, az Old Trafford és a Liga) visszatértem-e a világba.

A világ, melynek született szervezetem, a világra jött testem is a része, el fog árujni, ki fog innen tépni.

Meg fogok halni. Jó, ezt tudjuk, de...

Semmi de. Mindenkinek rémes ez. Csak... Mi az egzisztencialista? Ugyanúgy *van*, hangzik válaszom, mint mások, csak ezt folyton még mondja is.

Füzi László megindító, tényleg nagyszerű ábrázolásformát talált az ábrázolhatatlannak, és a gondolatot szuverénnek hagyta meg. De a világ-viszonyról nem feledkezve.

72-ik évemben, 3-4 éve állandó (angyal-ha-kivédi, kivédi) pusztulásfenyegetések közt élve (mit tegyek, én így érzem) nem tudom elviccelni a dolgot: „Széthulltam arra / az egy darabra, ami / mindig is voltam.” Hagyjuk. Mert...

Ennyire se egyszerű. Ennél is szimplább?

Az egzisztencializmusról még: „Annyira senki és semmi már, hogy a keletkezett ürbe lassan szinte kezd beleférni valaki, valami, ez és az.”

Maradok ennyinél.

Ezeket a dolgokat, ha nem Füzi Lászlóról szólnának, magam részében Füzi lapjába, a kecskeméti Forrásba írtam volna meg, talán. A Tiszatájban viszont ugyanígy otthon vannak.

Visszatértem családom apai felének „vidékeire”. Ennyiben van visszatérés. De a kifejezése már mindig túlzás.

És Füzitől nem a túlzást láttam-tanultam. Amit ő csinált ezzel a könyvvel (mely is főmű!) épp ez, tömören, restelkedve bár:

„FÜZI”.

Persze, tudom, nehéz megszokni minden új fogalmat. De ez már nem az én dolgom. Kerülj ide, közel-polcomra, könyv, már „csak” olvasgatásra leszel, nézegetésre. Arra persze mennyire!

Vaskeservvel (lelt szó!), egzisztenciám rozsdapergése közepette fekszem le este, fulladástól félve... állok neki cikket, szemlélődést írni. Most sem volt könnyű. Persze, olykor jól is vagyok.

Sok hibája adódhatott a vállalkozásomnak. Mégis, az alapfogalom tiszta volt, s érzem, maradt is. Majd honosodik. De nem ismétlem magam. Vagy mégis: „Világok határán / felállok, fulladok. / Jobb módjuk jönne rám! / Ne maguk a dolgok. / Bármi örökvalók.”

2010. május–június